

Núria SAUCH CRUZ: *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2004, 567 pàgines.

El treball de Núria Sauch tracta un tema important de la nostra història contemporània, com és el dels orígens i la consolidació dels moviments contrarevolucionaris a les Terres de l'Ebre i al Nord del País Valencià (i també pobles veïns de l'Aragó). Ja fa temps que disposem d'abundants estudis sobre el carlisme a la primera meitat del segle XIX, però era sorprenent que encara ningú no s'hagués decidit a investigar en un àmbit geogràfic privilegiat, en què els moviments antiliberals van aconseguir una implantació molt remarcable i que va tenir un paper fonamental en la configuració del carlisme.

Per tant, ja abans de començar-ne la lectura, és obvi l'interès de l'obra. I aquest interès inicial resulta satisfet per una recerca ambiciosa, meticulosa i que es planteja preguntes pertinents. És un encert no haver-se limitat a estudiar una única conjuntura bèl·lica i atrevir-se a encarar una cronologia més extensa, pràcticament tota la primera meitat del segle XIX i alguns aspectes de final del segle XVIII. A més a més, és una gran virtut haver-se saltat els límits administratius oficials, que acostumen a determinar excessivament la nostra activitat investigadora, per a comprendre millor la dinàmica d'unes terres de frontera entre Catalunya, l'Aragó i el País Valencià.

En realitat, el llibre explica molt més que les arrels del carlisme en aquelles poblacions, ja que també analitza la seva situació política i social per a plantejar reflexions de caràcter general. Això sí, l'autora evita els perills de les divagacions abstractes i en tot moment té ben present la importància de les persones concretes i reals, de les motivacions individuals: «En el moment en què l'anàlisi del carlisme i el realisme passa la frontera dels números, les xifres i les estadístiques, i els intenta posar cara i ulls, apareix el

món de les relacions, establertes al si d'una comunitat circumscrita, com a mínim, dins d'una localitat o bé abastant una àrea més àmplia de relacions i connexions» (pàg. 477).

La primera part del treball estudia la dinàmica econòmica, social i política del territori entre final del segle XVIII i principi del segle XIX. La mateixa autora és conscient que alguns aspectes importants encara no estan suficientment investigats, com per exemple l'evolució econòmica d'algunes comarques. A pesar d'aquest inconvenient, construeix un meritori (i provisional) estat de la qüestió que serveix per a aproximar-nos al context en què es va desenvolupar la reacció antiliberal, a l'espera que altres historiadors acabïn de completar el quadre esbossat i puguem comprendre millor la influència de les transformacions socioeconòmiques sobre els enfrontaments polítics. En tot cas, malgrat les mancances, aquestes pàgines permeten conèixer elements de la conflictivitat antisenyorial i de les lluites pel poder municipal, i considerar el seu impacte en la posterior evolució política.

En la segona part, s'hi presenten amb tot detall les diverses insurreccions que van experimentar aquelles comarques entre 1820 i 1844, i parteix de la idea que l'origen del carlisme armat se situa en el Trienni 1820-1823: la instauració del liberalisme implicà transformacions que provocaren el rebuig de sectors molt diversos de la societat, un rebuig que va tenir més ressò a causa de l'empitjorament de les condicions de vida de bona part de la població camperola, la qual cosa va ser aprofitada per les elits absolutistes quan van iniciar la revolta armada. En les dècades posteriors, la divisió de la població en bàndols irreconciliables es consolidà i afavorí la violència dels aixecaments.

Aquesta segona secció del llibre explica amb precisió tots els incidents militars i l'evolució de cada conflicte, una tasca ingent en què l'autora ha utilitzat fonts molt diverses, i ja avança algunes consideracions importants sobre els fonaments dels moviments absolutistes. Tal vegada la lectura d'algunes pàgines resulta una mica feixuga a causa de l'acumulació de dades, però suposo que calia assumir aquest inconvenient per tal de posar a disposició dels lectors una completa reconstrucció de la dinàmica bèl·lica (la qual cosa té molt de mèrit) i de justificar les interpretacions que en dóna l'autora. Per exemple, es comprova que les diverses insurreccions no es poden estudiar com a compartiments separats, que uns mateixos personatges van reapareixent durant anys, i que la persistència de les partides solament va ser possible gràcies a l'ajuda que trobaven en diversos pobles.

L'última part de l'obra entra a fons en qüestions substancials en el debat existent sobre la naturalesa del carlisme, i es pregunta sobre la composició social i les motivacions dels que s'hi van adherir. I ho fa amb fonament, a partir de les dades de 2.630 carlistes, i amb una anàlisi estadística lúcida que no es limita a repetir els esquemes d'altres historiadors, ni a restringir l'estudi a les persones directament relacionades amb la guerra.

En una línia semblant a la que fa anys estan desenvolupant els treballs de Jesús Millan, defensa que les mobilitzacions absolutistes i carlistes no es poden entendre com una simple reacció de classes populars davant la pobresa, l'atur estacional o la crisi econòmica. I argumenta aquesta tesi d'una forma prou convincent: ha constatat que els moments de major incorporació a les partides carlistes no corresponen als mesos de poc treball agrícola, que moltes persones van participar activament en les diverses insurreccions de la primera meitat del segle XIX (completament al marge de les conjuntures econòmiques), i que la composició social de totes aquelles revoltes antiliberals fou ben heterogènia. Que la majoria dels integrants de les partides fossin «joves, solters i pobres», un fet ben lògic, no significa forçosament que les seves motivacions es limitessin a buscar aventures i diners, o evitar la quinta.

En altres paraules, és difícil explicar la capacitat de mobilització de les partides a partir dels possibles avantatges materials que poguessin aconseguir els seus integrants,

sovint inexistents. Segons Núria Sauch, tenien una major importància altres factors, com la capacitat de lideratge de determinats personatges, l'acció dels eclesiàstics, l'escassa presència de l'exèrcit liberal i la preferència dels guerrillers per seguir persones ja conegudes que eren del mateix poble i que oferien més garanties. No es tractà d'una simple manipulació des d'elits locals, sinó de l'ús de certes xarxes personals i d'influència per a difondre amb èxit un determinat projecte contrarevolucionari entre unes bases receptives a aquest discurs. Les relacions familiars, col·lectives i comunitàries foren essencials per comprendre la mobilització carlista.

Les causes de la insurrecció s'entenen millor des de la perspectiva dels àmbits locals i de les xarxes de relació personal, però no hi ha cap factor que per si sol sigui determinant. La contraposició de dos casos locals, la Ulldesona majoritàriament absolutista i el Vinaròs liberal, il·lustra la complexitat del fenomen. En l'exemple d'Ulldesona, en opinió de l'autora els enfrontaments entre bàndols oposats no semblen tenir gaire significació econòmica o socioprofessional, i la disputa solament és comprensible des d'una perspectiva política i en la prolongada lluita pel control de la localitat entre dos grups d'influència, anterior a la implantació del liberalisme.

Per tant, en el llibre queda ben expressat que un factor fonamental en l'arrelament del carlisme va ser l'existència de grups amb capacitat per impulsar una alternativa al projecte liberal, i que poguessin arrossegar sectors subalterns: «El paper dels dirigents del moviment, en el nostre estudi, esdevé cabdal atesa la capacitat de vertebrar aquell malestar i possibilitar que el carlisme que es va produir arribés a ser una opció capaç d'articular una lluita armada [...] així com també generar, amb el pas del temps, una cultura política dotada d'un univers simbòlic propi» (pàg. 30).

Però, tal com també afirma Núria Sauch, els sectors populars no estaven senzillament subordinats a la disposició de dirigents locals. ¿Què afavoria que, en determinades localitats, les classes populars estiguessin tan predisposades a seguir les consignes antiliberals de certes persones destacades de la comunitat (a pesar de no contenir reivindicacions socials)? ¿Per què, en canvi, en altres comarques va ser evident la incapacitat d'alguns líders per aconseguir un suport remarcable a les seves propostes contrarevolucionàries? Són preguntes que l'autora també es planteja, davant les quals presenta unes primeres hipòtesis, però que encara demanen més recerca a partir del camí obert en el llibre.

El cert és que potser caldria que tots nosaltres anéssim distingint cada vegada amb més prudència les raons d'algunes mobilitzacions conjunturals, en què (com en qualsevol conflicte bèl·lic) s'hi barregen factors circumstancials i oportunistes (fugida de les quintes, sous que es podien cobrar, etc.), de les causes d'adscripcions ideològiques més permanents i que permetien consolidar fidelitats. En aquest aspecte Núria Sauch aporta reflexions particularment importants.

En balanç, l'autora del llibre ressenyat ha sabut portar a terme moltíssima feina d'arxiu i, a la vegada, esforçar-se a articular una bona reflexió teòrica. Demostra la continuïtat del fenomen contrarevolucionari a les terres del Sud de Catalunya i del Nord del País Valencià, amb característiques que es van repetint, i l'existència d'un carlisme plural amb una base social remarcable (que superava els que van participar en les partides i també implicava una part important de la població): no eren unes explosions espontànies de descontentament, sinó que s'estaven construint unes xarxes amb una gran capacitat de mobilització i d'assoliment d'adhesions en diversos grups. Encara ens queda molt per acabar d'entendre les insurreccions antiliberals i justament, per aconseguir-ho, treballs com aquest són fonamentals.

JOSEP MARIA PONS I ALTÉS